

Rok 1846

na ziemiach polskich w świetle prasy europejskiej

Redakcja:
Radosław Paweł Żurawski vel Grajewski
Miroslav Šedivý
Oliver Zajac

Warszawa–Bellerive-sur-Allier 2026

Spis treści

Wstęp	7
JERZY BEDNAREK	
„Pamiętajmy, że każda kropla krwi dziś przelana w Kraju na naszych sumieniach ciężyc powinna”. Prasa Wielkiej Emigracji wobec wydarzeń krajowych 1846 r.	11
RAFAŁ DOBEK	
„Wydaje mi się, że staliśmy się w świecie państwem drugoplanowym i akceptujemy to”. Prasa francuska wobec krakowskich wydarzeń 1846 roku	77
RADOSŁAW PAWEŁ ŻURAWSKI VEL GRAJEWSKI	
„Bezczelna obojętność na głos opinii publicznej i roszczenia Europy Zachodniej”. Rok 1846 na ziemiach polskich w świetle doniesień prasy brytyjskiej	101
ANTONINA PAWŁOWSKA	
W cieniu imperiów: powstanie krakowskie 1846 r. w narracjach gazet irlandzkich	183
MIROSLAV ŠEDIVÝ	
„Dyktat konieczności”. Prasa niemiecka wobec wydarzeń w Polsce w 1846 r. i aneksji Krakowa.	205
VLADISLAV KRETOV	
„Kto zna porządek rzeczy, nie może wątpić w zachowanie powszechnego pokoju”. Wydarzenia 1846 roku w Krakowie i Galicji w świetle prasy rosyjskiej	223
MIROSLAV ŠEDIVÝ	
„Narody zatem nie powinny pokładać ufności w nikim innym, jak tylko w sobie”. Refleksje o wydarzeniach w Polsce w 1846 roku w prasie włoskiej	237
BARBARA OBTUŁOWICZ	
„Oby niebo zechciało chronić Polaków!”. Powstanie krakowskie i likwidacja Rzeczypospolitej Krakowskiej w 1846 roku na podstawie prasy hiszpańskiej	253

KRZYSZTOF MAZOWSKI

Powstanie krakowskie i rabacja galicyjska w 1846 roku w świetle prasy szwedzkiej 269

MIROSLAV ŠEDIVÝ

Niepewna pozycja małych krajów. Prasa belgijska w sprawach polskich z 1846 roku 307

MICHAËL GREEN

„Co powinniśmy sądzić o tej sprawie?”. Kraków w roku 1846 w niderlandzkojęzycznych gazetach w Holandii 319

ISTVÁN KOVÁCS

„Nieszczęsny zamęt w Galicji [...] na zawsze pozostanie znakiem hańby w pamięci rządu austriackiego, i to takim, który wymusi [...] ostateczne rozwiązanie węzła pańszczyzny”. Wydarzenia w Krakowie i Galicji z 1846 roku w świetle węgierskiej prasy i myśli politycznej tamtego okresu 335

OLIVER ZAJAC

Informować, lecz nie pobudzać: Rok 1846 w Krakowie i Galicji na łamach „Słowackiej Gazety Narodowej” 353

ANDRZEJ DUBICKI

Reakcje prasy rumuńskojęzycznej na rabację galicyjską i inkorporację Krakowa do Austrii 369

WOJCIECH SZCZEPAŃSKI

Wydarzenia powstańcze na ziemiach polskich w 1846 roku w świetle prasy serbskiej 381

SIMON VEKRIS

Obawa przed „protektorami”. Prasa grecka o powstaniu krakowskim 415

Konkluzje 427

Bibliografia 435

Skorowidz nazwisk 455

Noty o Autorach 469

Wstęp

Brzezienny w wydarzenia rok 1846 na ziemiach polskich odbił się szerokim echem niemal we wszystkich państwach dziewiętnastowiecznej Europy. Obraz wielkiego, trójzaborowego powstania narodowego obejmującego obszar całej dawnej, przedrozbiorowej Rzeczypospolitej zawładnął na moment wyobraźnią europejskiej opinii publicznej będąc w istocie wyolbrzymionym refleksem stłumionych w zarodku prób powstańczych w Wielkopolsce i w Królestwie Polskim oraz krótkiego (21 lutego – 3 marca) powstania krakowskiego. Niemal równolegle dotarły na zachód kontynentu wieści o skierowanym przeciwko polskim powstańcom buncie chłopskim w austriackiej Galicji, który doprowadził do rzezi miejscowej szlachty. Odpowiedzialnością za jego sprowokowanie powszechnie obciążano przy tym habsburską administrację. Wreszcie w listopadzie opadającą już falę zainteresowania sprawą polską pobudziła na nowo inkorporacja Rzeczypospolitej Krakowskiej do Austrii wywołująca ostre dyskusje odnoszące się do generalnego stanu stosunków międzynarodowych w Europie i stabilności fundamentów, na których opierał się ustalony na kongresie wiedeńskim porządek polityczny całego kontynentu.

Wydarzenia roku 1846 w Polsce dotyczyły zatem kilku ważnych dla ówczesnej europejskiej opinii publicznej aspektów:

1. kwestii narodowej – w tym przypadku prawa Polaków do niepodległości, samostanowienia i zjednoczenia narodowego budzącego żywe zainteresowanie i sympatię nie tylko innych narodów usiłujących realizować własne cele narodowe (Włochów, Niemców, Węgrów, Irlandczyków itp.), ale i sprzyjającej im zachodnioeuropejskiej opinii publicznej (zwłaszcza we Francji i Wielkiej Brytanii);
2. kwestii ustrojowo-politycznej – konfliktu między tendencjami konstytucyjno-liberalnymi i absolutystycznymi, wobec którego nie pozostawało obojętne żadne z ówczesnych państw kontynentu;
3. kwestii społecznej – relacji między różnymi klasami społecznymi zagrożonych wybuchem krwawego konfliktu między nimi, o ile narastające problemy nie znajdą właściwego rozwiązania;
4. kwestii dalszego obowiązywania fundamentalnych dla porządku politycznego Europy traktatów politycznych (w tym wypadku traktatu wiedeńskiego) i szerzej samej zasady dochowywania zobowiązań traktatowych w relacjach międzynarodowych skonfrontowanej z zasadą rozwiązywania problemów

politycznych przy pomocy siły z lekceważeniem prawnego porządku międzynarodowego.

To właśnie te zasadnicze dla ówczesnej europejskiej opinii publicznej zagadnienia sprawiały, że reagowała ona tak żywo na wydarzenia w Polsce. Co charakterystyczne i w istocie wcale nie zaskakujące, prasa każdego kraju komentowała je przez pryzmat własnych celów politycznych, obaw i nadziei wyciągając z nich nauki odnoszące się do możliwego rozwoju sytuacji wokół nich i jej wpływu na ich sytuację polityczną – tak wewnętrzną, jak i międzynarodową. Powstanie krakowskie, rabacja galicyjska i inkorporacja Rzeczypospolitej Krakowskiej do Austrii w 1846 r. są bardzo dobrym przykładem tego, jak dalece historia tego regionu Europy była ściśle powiązana z politycznym życiem całego kontynentu, jak żywe reakcje budziły rozgrywające się tu wydarzenia i jak dalece oddziaływały na wewnętrzne i międzynarodowe relacje polityczne także w Europie Zachodniej. Przypomnienie nierozwiązanej kwestii polskiej jako istotnego problemu destabilizującego sytuację polityczną Europy, rewolta chłopska skierowana przeciwko właścicielom ziemskim, inspirowana (jak powszechnie wierzone) przez konserwatywny rząd austriacki, będąca gorzkim przypomnieniem nierozwiązanych problemów społecznych a jednocześnie zaprzeczeniem fundamentalnych zasad konserwatyizmu, wreszcie złamanie postanowień traktatu wiedeńskiego z 1815 r. stanowiących podstawę ładu politycznego w Europie, poddające w wątpliwość wszystkie jego pozostałe ustalenia były obserwowane i komentowane w niemal całej ówczesnej prasie europejskiej.

Konstatacja tego faktu skłoniła zespół 14 naukowców z kilku ośrodków akademickich z różnych krajów (Czech, Grecji, Polski, Rosji, Słowacji i Węgier) do opracowania w skali Europy zagadnienia dotyczącego reakcji ówczesnej prasy na wydarzenia w Polsce oraz zbadania przyczyn tak wielkiego zainteresowania i szerokiego oddźwięku, jakie wydarzenia owe wywołały. Dokładnie określony, taki sam typ źródeł pozwolił na sięgnięcie do łatwo porównywalnego materiału dokumentacyjnego – tj. prasy z wielu krajów Europy jednocześnie i odniesienie poszukiwanych tam informacji nie tylko do konkretnych wydarzeń w Polsce, ale także do zbadania ich wpływu na wewnętrzne życie polityczne krajów, których prasa je komentowała. Podjęte badania otworzyły możliwość znalezienia związków pomiędzy owymi wydarzeniami a grą mocarstw w skali europejskiej, jak i w lokalnych rozgrywkach między stronnictwami – rządem i opozycją w poszczególnych krajach. Dały szansę odkrycia inspiracji ideowych i dyskusji wokół nich na tle problemów politycznych i społecznych wspólnych dla całego kontynentu. Oferowały perspektywę zbadania powodów tak szerokiego zainteresowania nimi zarówno w kontekście oceny trwałości fundamentów międzynarodowego ładu politycznego i jego ewentualnych zagrożeń, jak i bilateralnych stosunków między państwami, które przez pryzmat własnych interesów politycznych oceniały wydarzenia 1846 r. w Polsce.

Przeprowadzona kwerenda źródłowa objęła prasę większości krajów Europy połowy XIX w. W prezentowanym tomie znajdują się rozdziały oparte na badaniach wykonanych w prasie polskiej Wielkiej Emigracji, prasie francuskiej,

brytyjskiej, irlandzkiej, różnych krajów niemieckich (w tym przede wszystkim austriackiej i pruskiej), rosyjskiej, włoskiej, hiszpańskiej, szwedzkiej, belgijskiej, holenderskiej, węgierskiej, słowackiej, rumuńskiej (tj. mołdawskiej i wołoskiej), serbskiej i greckiej. Dotychczas nie istnieje żadne opracowanie tego tematu w podobnej skali.

Realizacja tego zadania badawczego, jak i opublikowanie jego wyników w oddawanym do rąk czytelników tomie nie byłyby możliwe bez finansowego wsparcia ze strony Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego, za które w tym miejscu cały Zespół Autorski pragnie wyrazić szczególne podziękowania.

Prof. dr hab. Radosław Żurawski vel Grajewski

Prof. dr hab. Miroslav Šedivý

Dr Oliver Zajac

„Bezczelna obojętność na głos opinii publicznej i roszczenia Europy Zachodniej”. Rok 1846 na ziemiach polskich w świetle doniesień prasy brytyjskiej*

W połowie XIX w. rozwój prasy brytyjskiej tak pod względem ilościowym (wielość tytułów stołecznych i prowincjonalnych), jak i jakościowym (wolności słowa, różnorodności poglądów) należał do wiodących na świecie. Nie sposób przebadać tak obfitego materiału źródłowego. Konieczny w tej sytuacji wybór ograniczyłem do dwóch zasadniczych tytułów. Pierwszym z nich jest ukazujący się od 1788 r. dziennik „The Times” – wówczas czytany i komentowany w całej Europie. Cieszył się on opinią gazety popularnej we wszystkich klasach społecznych i partiach politycznych, a to ze względu na szeroki serwis informacyjny, zapewniany przez własnych korespondentów na całym globie oraz nieprzewidywalność i niezależność stanowiska, jakie zajmował w pojawiających się kwestiach, zdolny do krytyki każdego nurtu politycznego, nawet bez dbania o spójność własnych opinii. Drugim z przebadanych tytułów jest założony w 1828 r. „The Spectator” – również niezależny tygodnik o liberalnych poglądach politycznych i ekonomicznych, zamieszczający na swych łamach dłuższe artykuły, komentarze i rzeczowe analizy czasem w sarkastycznym tonie¹. W interesującej nas kwestii niekiedy zajmował stanowisko emocjonalnie chłodniejsze niż „The Times”, choć na ogół sprzyjające sprawie polskiej. W obu tych tytułach przeprowadzona przeze mnie kwerenda objęła wszystkie numery tychże pism ukazujące się od początku grudnia 1845 r. do końca lutego 1848 r. Artykuły i opinie z innych tytułów cytowanych w pracy zostały zaczerpnięte bądź z ich wybranych, pojedynczych numerów, bądź podawane są jako cytaty z przedruków zamieszczanych w obu wiodących tytułach oraz także dokładnie przebadanym przeze mnie dzienniku francuskim „Journal des débats” – zbliżonym do kół rządowych.

* Cytat w tytule pochodzi z *London, Wednesday, November 18, 1846*, „The Times” 18 XI 1846, s. 4.

¹ Ch. Mitchell, *The newspaper directory: containing full particulars relative to each journal published in the United Kingdom and the British Isles; together with a complete guide to the newspaper press of each county. for the year 1847*, London 1847, s. 68–70 i 125–126.

„Dyktat konieczności”. Prasa niemiecka wobec wydarzeń w Polsce w 1846 r. i aneksji Krakowa

Reakcja prasy niemieckiej na wydarzenia w Polsce w 1846 r. była ogromna. Wynikało to nie tylko z bliskości regionów, w których miały miejsce te wydarzenia, ale także z istniejących obaw geopolitycznych, zakorzenionych w niemieckiej opinii publicznej od początku lat 40. XIX wieku. Z powodu licznych wydarzeń europejskich i światowych, które miały miejsce w krótkim czasie, takich jak druga wojna turecko-egipska (1839–1841), wojna opiumowa (1839–1842), wojna siarkowa z początku 1840 r. i kryzys reński pod koniec 1840 r., wykształceni przedstawiciele klasy średniej i wyższej byli przekonani, że żyją w niebezpiecznych czasach, a ich pozycja w drapieżnym świecie jest niepewna. Wielu z nich w całym Związku Niemieckim (dalej: Niemcy) domagało się udoskonalenia w postaci potężnych i politycznie bardziej scentralizowanych Niemiec z silniejszą armią i flotą oraz aneksji niektórych terytoriów, co stworzyłoby lepszą obronę granicy¹.

Strach przed Rosją sprawił, że wielu niemieckojęzycznych mieszkańców Związku było wrogo nastawionych nie tylko do carskiego imperium, ale także do narodów słowiańskich, uważanych za jego naturalnych sojuszników. Dotyczyło to również ich stosunku do Polaków, a sprawy polskie 1846 r. odegrały w tym procesie istotną rolę. Znaczenie powstania lutowego i aneksji Krakowa było przez długi czas pomijane, ponieważ Niemcy postrzegali je niemal wyłącznie z perspektywy konstytucyjnej: mówiono, że niemieccy liberałowie i demokraci mieli jednomyślnie opowiadać się po stronie polskich rewolucjonistów zarówno na początku, jak i pod koniec 1846 r., ponieważ Polacy walczyli z reakcyjnymi reżimami². Jednak takie podejście jest mylące, bowiem Niemcy często obserwowali

¹ Szerzej patrz: M. Šedivý, *The Victory of Realism: The German Quest for International Security 1839–1853*, Paderborn 2024.

² W. Baumgart, *Europäisches Konzert und nationale Bewegung: Internationale Beziehungen 1830–1878*, Paderborn 1999, s. 306–307; A. Gill, *Die polnische Revolution 1846: Zwischen nationalem Befreiungskampf des Landadels und antifeudaler Bauernerhebung*, München, Wien 1974; S. Kieniewicz, *The Free State of Cracow 1815–1846*, „Slavonic and East European Review” 26, 1947, 66, s. 69–89; M. Laubert, *Metternich und die Kritik der deutschen Presse an*

**„Nieszczęsny zamęt w Galicji
[...] na zawsze pozostanie znakiem hańby
w pamięci rządu austriackiego, i to takim,
który wymusi [...] ostateczne rozwiązanie
węzła pańszczyzny”.**

**Wydarzenia w Krakowie i Galicji
z 1846 r. w świetle węgierskiej prasy
i myśli politycznej tamtego okresu***

Galicja jako pole działań Polskiego Towarzystwa Demokratycznego
w połowie lat 40. XIX wieku

Ruch konspiracyjny zrodzony w Galicji po powstaniu listopadowym, został zlikwidowany pod koniec lat 30. XIX wieku. Powstałą próżnię ideologiczną od 1842 r. wypełniało Polskie Towarzystwo Demokratyczne, które po rewizji dotychczasowych poglądów chciało dokonać rozliczeń jedynie z arystokracją, szlachtą natomiast – w uznaniu jej demokratycznych tradycji i poświęceń – zaczęło uważać za główne oparcie w walce o niepodległość¹. Ugrupowanie nie miało jednak realnego programu służącego pogodzeniu interesów chłopstwa i szlachty, kwestię tę odkładając na czas po przywróceniu państwowości. Członkowie organizacji byli przekonani, że już samo ogłoszenie zniesienia pańszczyzny sprawi, że miliony chłopów przystąpią do walki o niepodległość i z łatwością rozgromią armie zaborcze, idące w setki tysięcy żołnierzy.

Również rząd austriacki traktował galicyjskich chłopów pańszczyźnianych jako kluczową grupę społeczną i dokładał wszelkich starań, aby stali się oni silnym wsparciem dla wiedeńskiego ośrodka władzy. O ich przychylność zabiegał już Józef II, podejrzliwy wobec szlachty, która nie chciała pogodzić się z rozbiem państwa polsko-litewskiego. Uwłaszczenie chłopów uważał on za niezbędny

* Cytat w tytule pochodzi z: Z. Ferenczi, *Kossuth és Wesselényi s az úrbérügye 1846–1847-ben* (I. közl.), [w:] „Századok”, 1902, XXXVI évf., Magyar Történelmi Társulat, s. 54–55.

¹ A. Sikora, *Gromady Ludu Polskiego*, Warszawa 1974, s. 18–19.

Konkluzje

Analizowany w tym tomie temat odnosi się zarówno do historii Europy jako całości, do jej poszczególnych państw, jak i do wydarzeń na terenach dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Jak przekonuje lektura kolejnych rozdziałów, niemal każdy aktor na scenie europejskiej, od wielkich mocarstw, przez mniejsze podmioty polityczne, po społeczeństwa narodowe pozbawione własnego państwa, zwrócił uwagę na wydarzenia, do jakich doszło w Galicji, Krakowie i innych ziemiach polskich w 1846 r. Stanowią one zatem okno, przez które można na nowo, w znacznie szerszej perspektywie, spojrzeć na historię polityczną i społeczną tego okresu. Każdy, kto się temu przyjrzy, dostrzeże nie tylko zróżnicowane reakcje prasy europejskiej, a tym samym społeczeństw europejskich, na burzliwy rok 1846, ale także odnajdzie w nich odzwierciedlenie konkretnych niepokojów, obaw i aspiracji właściwych dla poszczególnych krajów, narodów i sytuacji politycznej, w jakiej się one znajdowały i przez pryzmat której odbierały i interpretowały napływające z Polski wiadomości. Ogląd tego samego problemu z różnych punktów widzenia prasy licznych krajów, które patrzyły na kwestię polską przez pryzmat własnych interesów narodowych, przynosi ciekawe spostrzeżenia co do powodów tak szerokiego zainteresowania wydarzeniami roku 1846 w Polsce w prasie europejskiej.

Obraz, który jawi się czytelnikom, zależy nie tylko od kierunku i odległości ich spojrzenia: nie jest to jedynie kwestia geografii. Zróżnicowane refleksje na temat wydarzeń w Polsce były w Europie kształtowane przez znacznie szerszy wachlarz czynników, od politycznych, takich jak konstytucjonalizm i geopolityka z jednej strony, po bardziej społeczne, takie jak poddaństwo i porządek socjalny z drugiej. Co więcej, przeszłość odgrywała istotną rolę, niezależnie od tego, czy był to najbliższy czas miniony paru ostatnich lat, dekad, czy historia sięgająca kilku stuleci wstecz. Dla kształtowania opinii na temat wydarzeń w Polsce z 1846 r. ważne było nie tylko bezpośrednie doświadczenie porządku ponapoleońskiego od 1815 r., ale także wspomnienia dawnej przeszłości, a zwłaszcza tak zwane doświadczenie długiego trwania z Polską i Polakami. Dla wielu państw, dużych i małych, geopolityka była kluczowym czynnikiem kształtującym postawy wobec powstania polskiego i aneksji Krakowa. Obawy przed innymi aktorami międzynarodowymi, przed powtórzeniem masakr galicyjskich lub aneksją własnego terytorium, a nawet przed wybuchem wielkiej wojny europejskiej i wynikającym z tego zagrożeniem integralności terytorialnej własnych państw, czy wręcz ich fizycznego przetrwania, ostatecznie zdominowały sposób, w jaki postrzegano to,